

MIDDELEEUWEN EN NIEUWE GESCHIEDENIS

W. E. den Hertog, *De abdij van Loosduinen. Cisterciënzerinnenklooster van 1229-1572* (Den Haag: Uitgeverij 'de nieuwe Haagsche', 1997, 476 blz., f49,-, ISBN 90 72766 2 10).

Rond 1950 begon de predikant van de hervormde gemeente te Loosduinen aan een onderzoek naar de verwaarloosde kerk waar hij preekte. 25 jaar later was de restauratie van de kerk aanleiding om de gegevens die in die lange periode verzameld waren te ordenen en uit te geven, en nu ligt een lijvig boekwerk voor, vrucht van vrijwel een halve eeuw intensieve betrokkenheid bij het kerkgebouw. De Loosduinse kerk had oorspronkelijk behoord tot een kloostercomplex, toen nog op enige afstand van Den Haag. Inmiddels is Loosduinen opgeslokt door de stad, zodat de oude 'dorpskerk' nu trots 'het oudste kerkgebouw van Den Haag' wordt genoemd, en het eerste exemplaar van Den Hertogs boek aan burgemeester Deetman van Den Haag kon worden aangeboden.

De inleiding van *De abdij van Loosduinen* vertelt hoe dit boek 'in de tekstverwerker langzaam groeide' (7). Den Hertog heeft in 50 jaar oneindig veel gegevens verzameld, en hij deelt zijn vondsten graag met de lezer. Regelmatig zijn uitwijdingen in een kleiner corps gezet om duidelijk te maken dat de extra uitleg niet onontbeerlijk is voor de voortgang van het betoog, en ook de hoofdttekst is rijk aan gegevens die zich niet tot het klooster beperken, maar ook de graven van Holland, het Westland en het kerkelijk leven in het algemeen betreffen. De auteur beperkt zich bovendien niet tot een beschrijving van het klooster en de kloosterzusters, ook al het volk om de dames heen krijgt de aandacht die het verdient.

Het cisterciënzer nonnenklooster te Loosduinen dateert uit circa 1228-1229. Het was een creatie van Floris IV en zijn vrouw Machteld. In 1230 bevestigde de bisschop van Utrecht de stichting die door Den Hertog op een door hem veronderstelde vronhoeve wordt gesitueerd (het dorp Loosduinen wordt pas in de veertiende eeuw voor het eerst vermeld, 32). Zijn sympathie gaat duidelijk uit naar gravin Machteld aan wie hij een essentiële rol bij de stichting toeschrijft, en die hij met lede ogen aan politieke invloed ziet inboeten na de dood van haar echtgenoot. Machteld werd begraven in de abdijkerk, nu het enige overblijfsel van het klooster.

Op grond van twee opmetingen uit de zestiende eeuw reconstrueert de auteur de ligging van de kloostergebouwen — en het is jammer dat de door hem beloofde 'schets die een benadering geeft van de mogelijke situatie' (84) kennelijk uiteindelijk niet in het boek kon worden opgenomen. De Loosduinse kerk is niet groot, 26 meter lang, 11 meter breed, en wordt door de auteur met beslistheid binnen de Scheldegotiek geplaatst. Het hoofdstuk over de bouwgeschiedenis van de kerk is ten dele een discussie met de restauratiearchitect, en naar aanleiding van Ter Kuiles constatering dat er verwantschap is tussen de bouwstijl van het oudste deel van het grafelijk hof te Den Haag en de abdijkerk vermoedt de auteur dat Floris IV en later Willem II bij hun bouwwerkzaamheden een beroep deden op de Vlaamse abdijen Ter Duinen en Ter Doest. Voor de dakconstructie van zijn kerk denkt Den Hertog dan ook in tegenstelling tot de restauratiearchitect aan een kap zoals de ridderzaal in Den Haag en de grote schuur van Ter Doest kennen.

Het klooster werd ruim begiftigd met allerlei goederen en aardig is de beschrijving van processen die families na de dood van de schenker aanspanden om die giften ongedaan te maken. In de vijftiende eeuw ziet Den Hertog een parallel tussen het klooster Leeuwenhorst en Loos-

duinen — twee verwante dames Van der Aa waren abdis van elk van de kloosters, en het was kennelijk onder hun invloed dat er contact werd gelegd met de congregatie van Sibculo, hetgeen voor Loosduinen (onder een volgende abdis) het instellen van observantie met zich meebracht. Er is aandacht voor alle aspecten van het kloosterleven, en als over de Loosduinse abdij geen gegevens bewaard zijn, verwijst de auteur naar vergelijkbare kloosters. Voor de beschrijving van het dagelijks leven in Loosduinen heeft hij dan ook met vrucht gebruik gemaakt van Geertruida de Moors dissertatie *Verborg en geborgen. Het cisterciënierinnenklooster Leeuwenhorst in de Noordwijkse regio (1261-1574)* (Hilversum, 1994). Het kloosterarchief is namelijk in de zestiende eeuw verloren gegaan. Nadeel van de methode van ontlening is dat zinnen als 'het zal in Loosduinen wel niet anders zijn toegegaan' soms tezeer domineren. Ook legt Den Hertog zich weinig beperkingen op bij het verstrekken van informatie — de constatering dat een bepaalde abt waarschijnlijk Loosduinen niet visiteerde is voor hem geen reden om 's mans levensloop verder te laten rusten, maar juist de opmaat voor enkele alinea's aandacht. In het algemeen kiest de auteur eerder voor de beschrijving dan voor de analyse. Door die twee kenmerken is zijn boek een verrassingspakket vol vaak boeiende gegevens. Vijftig jaar studie is op waardige wijze afgesloten.

F. J. Kossmann

B. J. P. van Bavel, *Transitie en continuïteit. De bezitsverhoudingen en de platte landseconomie in het westelijke gedeelte van het Gelderse rivierengebied, ca. 1300-ca. 1570* (Werken uitgegeven door Gelre Lil; Hilversum: Verloren, 1999, 720 blz., f135,-, ISBN 90 6550 045 6).

De geschiedenis van het platteland heeft me altijd mateloos geboeid. De vonk ontbrandde door het inmiddels klassieke werk van E. le Roy Ladurie, *Les paysans du Languedoc* (1966). De opvolgers voor de Nederlanden waren de dissertaties van Dick de Boer, *Graafen grafiek* (1978), Jan de Vries, *The Dutch rural economy in the Golden Age* (1978), Erik Thoen, *Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen* (1988) en Peter Hoppenbrouwers, *Een middeleeuwse samenleving. Het Land van Heusden* (1992). Wat tot nu toe echter ontbrak was een serieuze poging tot modelmatige synthese en vooral om de opkomst van Holland als een fenix uit het moeras te verklaren. Een eerste, zeer inspirerende poging daartoe is geweest het artikel van de economisch historicus van de moderne periode, Jan Luiten van Zanden, 'Op zoek naar de 'missing link'. Hypothesen over de opkomst van Holland in de late middeleeuwen en in de vroeg-moderne tijd', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, XIV(1988). Ook is er sinds tien jaar een bundel in de maak van een congres in Utrecht waar enkele, overigens nauwelijks empirisch onderbouwde pogingen zijn gedaan. Maar alles wordt nu in een keer van de tafel geveegd door Van Bavel's nieuwe studie, die wel ruim heeft geprofiteerd van de eerdere discussies.

Want hoewel de ondertitel lijkt aan te geven dat het hier een *casestudy* betreft van een heel klein gebiedje in het Gelderse rivierengebied, suggereert de hoofdtitel iets anders. Van Bavel is vooral geïnteresseerd in de vraag in hoeverre met de *case* een bijdrage kan worden geleverd aan het 'transitiedebat'. Dit debat betreft de verklaring van de modernisering van het platteland in de overgang van Middeleeuwen naar Nieuwe Tijd. Van Bavel's studie is dus een twee-in-één verpakking: een zeer gedegen, zwaar empirisch regionale studie en een comparatieve studie die een verklaringsmodel bouwt voor de divergerende ontwikkelingen op het platteland